

Učitel: Cikány, pane starosto. Čtvrtý pád je cikány, četníky, sedláky...

Starosta: Žádný sedláky, četníky.

Učitel: Pane sousede, měl byste zavolat hasiče. [...]

Celý tento dialog je silně zbarven komičností, která byla navozena jedinou poznámkou: čtenářova pozornost se daleko více upírá k epizodickým komickým prvkům (učitelova pedanterie, starosta nechápavost atp.) než k závažnému rozhodnutí, k němuž dialog spěje. Přitom silně komický ráz dostávají i projevy, které by samy o sobě neměly ani stín komičnosti (např. první replika učitelova). Jediná poznámka tedy smyslem, jejíž vkládá do jedné repliky, určuje způsob koordinace dílčích kontextů v celém následujícím dialogu; to znamená, že smysl, který tato poznámka do oné repliky vkládá, je smysl, který vkládá básník do celého dialogu. Je tedy tato poznámka přímou součástí jednotného kontextu, v němž jsou koordinovány kontexty dílčí, a pro pochopení celkového smyslu tohoto jednotného kontextu je směrnatelnější než přímé řeči osob.

Celkový smysl dramatického dialogu zprostředkují ovšem vedle poznámek často i přímé řeči osob. Tak např. právě v citovaném dialogu jsme viděli, že básníkův ironický postoj k jednotlivým kontextům přetváří i jednotlivé repliky, dávaje jim komický odstín. U přímých řečí je však rozhraní mezi smyslem, který jim dává mluvčí, a smyslem, který jim dává básník, téměř vždy krajně neurčitý. A sledujeme se často dokonce s tím, že básník odmítá nést odpovědnost za řeči svých osob; tak K. M. Čapek-Chod v doslovu k *Šluhoviřtu*, kde polemizuje s kritikami, které reagovaly na divadelní představení tohoto dramatu, píše mimo jiné: „Co však autor má říci výtce, která, citující výrok Julčin: ‚Sbohem, ó můj luzný sne,‘ dodává: ‚Tento ›luzný sen‹ zní mi u autora Vondřejcových příhod přímo nemožně, skoro jako náběh k parodii‘. Pro páňaboha, vždyť výrok s ‚luzným snem‘ řekne *Julča* a ne autor. A volí-li obrát v dívčí čerbě z počátku sedmdesátých let tak běžný, zachovala se jako logické děve své doby.“ To je ovšem zvláštní případ; stejně by bylo možné uvést případ opačný, kdy básník se snaží celkový smysl jednotného kontextu co nejvíce zprostředkovat přímými řečmi osob, a v důsledku toho je přetváří velmi silně, intenzivně je zabarvuje smyslem, který do nich sám vkládá. Někdy

také vytváří básník zvláštní osobu, která soustavně hodnotí dialog z jeho hlediska; tato osoba — bývá nazývána *raisonneur* — si zpravidla udržuje od ostatních jistý odstup, nezasahuje přímo do akcí a reakcí, z nichž se dialog skládá, a to jí umožňuje hodnocení nezaujaté v tom smyslu, že je to hodnocení závažnější než hodnocení všech ostatních osob, tedy v podstatě vlastní hodnocení básníkovy.

Avšak ani básník, který se co nejvíce vyhýbá poznámkám a snaží se smysl, který do celého dialogu vkládá, co nejvíce zachytit prostředky dialogu samého, neobejde se zcela bez pomoci poznámek. Tak Shakespeare nazval dvě karikaturní osoby *Věčera tříkrálového* Sir Toby Belch a Sir Andrew Ague-Cheek;⁵⁾ takové posměšné jméno, předcházející v podobě poznámky každému projevu příslušné osoby, zprostředkuje smysl celkového kontextu a v tomto směru promluvu přetváří. Podobnou funkci zdá se mít ve Vančurově *Nemocné dívce* jméno Křikava, které básník dává lékaři, charakterizovanému takto: „tricitiletý, chirurg, šermíř, experimentátor“.

Celkový smysl jednotného kontextu nezprostředkují ovšem toliko poznámky bezprostředně spjaté s přímými řečmi, nýbrž všechny poznámky, protože všechny jsou přímými součástmi jednotného kontextu. Tak např. výrazně vyjadřuje celkový smysl popisu dějště na začátku Šrámkova *Líta*:

Venkovská světnice, v níž na ten čas vystavěli své hnízdo dva pražští utěnci; je to hnízdo spíše vrabčí. Nábytku je tu spousta, ferialisté bývají v tom směru skromní, i neporádek je odůvodněn situací. Dva veliké prádelní koše stojí skoro až příliš v cestě, i stůl zdá se být umístěn někým, kdo měl obě ruce levé. „Co nejméně potřeb“ hlásají také diogenesky obě lůžka; v okamžik, kdy vznesší se opona obnaží ukrytá za ní tajemství, nevychloubají se ničím jiným, leč žíněnkami a nedbale odhozenými pokrývkami. Je tu také otoman s tureckým přehozem; jak sem přišel, těžko říci, ale je tu. Vpravo dveře zvenčí, v zadní stěně dveře do komory. Světnice je v přízemí, okno vede do sadu.

Popis, který by měl za úkol podat toliko příslušnou situaci, zněl by asi takto:

5) V českém překladu rytíř Tobiáš Říhal a rytíř Ondřej Trasořilka.